

ПРИВАТНО-ПУБЛІЧНІ АКТОВІ МАТЕРІАЛИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕКІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я У ХІХ ст.

Визначено головні складові формуляру приватно-публічних актових джерел. Розглянуті їх інформативні можливості у вивченні повсякденного життя греків Північного Приазов'я. Встановлено, що більшість приватно-публічних документів зберігається в Держархіві Одеської області та Російському державному історичному архіві, залежно від того, до кого звертались греки. Зазначені ключові проблеми, що турбували грецьке населення в буденному житті.

Ключові слова: джерело, приватно-публічні акти, повсякденне життя, греки Північного Приазов'я.

Определены главные составляющие формуляра частно-публичных актовых источников. Рассмотрены их информативные возможности для изучения повседневной жизни греков Северного Приазовья. Установлено, что большинство частно-публичных документов хранится в Госархиве Одесской области и Российском государственном историческом архиве, в зависимости от того, к кому обращались греки. Указаны ключевые проблемы, которые беспокоили греческое население в повседневной жизни.

Ключевые слова: источник, частно-публичные акты, повседневная жизнь, греки Северного Приазовья.

Identified the main components of the form of private- public records sources. Considered their informative opportunities to explore the daily life of the Greeks of Northern Azov. Found that the majority of private- public documents stored in the State Archives of the Odessa region and the Russian State Historical Archive, depending on who to go to the Greeks. Listed key issues that troubled the Greek population in everyday life.

Key words: source, private-public acts of daily life , the Greeks Northern Azov.

Актуальність дослідження приватно-публічних актових джерел зумовлена тим, що офіційні звернення греків у державні структури з суспільних і побутових питань, крім фактичних відомостей, допомагають визначити рівень правової обізнаності грецького населення, надають уявлення стосовно форм і формул поведінки та спілкування, психологічних особливостей характеру тощо. Без аналізу актових документів неможливе повноцінне вивчення повсякденності. Серед приватно-публічних актових матеріалів, що висвітлюють буденні проблеми, з якими стикалися і які хвилювали греків у повсякденному житті, в окрему групу можна виділити прохання і скарги переселенців, а також уповноважених від грецького населення.

Дослідженням джерел з історії греків Приазов'я займається А. Гедьо, яка є автором цілого ряду джерелознавчих робіт, присвячених соціально-економічному розвитку грецької

громади Північного Приазов'я [1]. Публікацію джерел з історії грецької спільноти здійснює С. Калоєров [2]. Однак автори не торкалися питання аналізу актових матеріалів як джерел з історії повсякденності греків, що і стало мотиваційним чинником дослідження.

Метою розвідки є аналіз приватно-публічних актових джерел, характеристика їх інформативного потенціалу для дослідження повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: провести архівну евристику в українських та закордонних архівосховищах; дослідити до кого з представників влади звертались греки; визначити головні складові формуляру приватно-публічних документів; проаналізувати їх інформативні можливості.

Для того, щоб вирішити свою проблему, греки зверталися до посадових осіб або установ, що представляли державну владу, наприклад, до

міністра фінансів, міністра внутрішніх справ, Новоросійського генерал-губернатора і навіть до імператора. Писали прохання або скарги на гербовому папері, оскільки при оформленні на звичайному вони не підлягали розгляду. В ході розгляду конкретного питання виникало листування між органами влади, а також листування офіційних осіб із заявником. Внаслідок цього утворився значний масив справ, що розкривають наболілі проблеми грецького населення. Зберігаються ці справи у Держархіві Одеської області (фонд Канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (ф. 1) та в Російському державному історичному архіві (фонди Департаменту державного майна (ф. 379), Першого Департаменту Міністерства державного майна (ф. 383), комітету міністрів (ф. 1263), земському відділі Міністерства внутрішніх справ (ф. 1291), особистої його Імператорської Величності канцелярії (ф. 1409) і т. д.), залежно від того, до кого зверталися греки.

Прохання, що надсилали греки до офіційних осіб мали певну форму. Головні складові їх формуляру були наступні: 1) звертання; 2) інформація про особу або групу осіб, що зверталися (ім'я, прізвище, іноді місце проживання – округ (повіт), губернія); 3) викладення суті справи; 4) прохання; 5) засвідчення в шанобі до особи, до якої звернений документ і висловлення сподівань на справедливе вирішення справи; 6) інформація про постійне місце проживання осіб, що звертаються (наприклад: «Просители жительство имеют Екатеринославской губернии, в Мариупольском округе в сел. Анадолии» [3]); 7) дата.

Актові матеріали свідчать, що греків не задовольняли умови життя на новій території і вони не залишали надії повернутися назад до Криму, тому зверталися до уряду з проханнями про повернення. Для прикладу розглянемо актові документи, що зберігаються у справі «По просьбе греков селения Сартана о позволении купить землю в Крыму у генерала Дашкова и переселиться на оную. 1805 г.» [4]. Незважаючи на те, що з моменту поселення на нові землі пройшло вже 25 років, мешканці с. Сартана намагалися отримати дозвіл на повернення. 29 травня 1805 р. вони звернулися до міністра внутрішніх справ В. Кочубея з проханням, в якому навели причини, що спонукали їх до цього: «быв побуждаемы почитанием памяти родителей и прародителей своих, привычкою к прежнему жительству, выгодами от леса, коего здесь не имеем и привыкнув к продовольствию себя без оногo не можем, лишением способов упражняться в делании шелков, от чего жительство в Крыму имели видные прибутки; по присоединении Крыма под милосердное царствование Российских монархов не престав желать возвращения на прежнее жительство» [5]. Далі в проханні сартанці зазначили, що раніше їх бажання не могло справдитися внаслідок того, що землі кримської Сартани були навечно подаровані Катериною II генералу від інфантерії і сенатору Дашкову, який

оселив там 97 душ ногайців. Дізнавшись, що Дашков збирається переселити ногайців і продати Сартану, вони просили: «просим удержатые продажею оной кому либо до того времени, куда исходатайствуем от начальства позволение купить оную Сартану и переселиться». Наприкінці греки перераховували, за яких умов вони бажали переселитися.

Це прохання було направлене для розгляду в Катеринославську казенну палату, яка у свою чергу відправила його до Мариупольського грецького суду, щоб останній висловив свої думки з цього приводу. Дослідивши цю справу, суд доповів, що лише 33 душі мали можливість заплатити необхідну суму, а «причин, достойных уважения к переселению с нынешнего их жительство, никаких не представили, кроме того только, что они имеют тут недостаток в месте и граничат с ними донские земли». Надалі грецький суд підкреслив, що сартанцям необхідно заборонити переселення, оскільки тоді й мешканці інших грецьких сіл забажають переселитися (на той час з с. Чердаклі вже записалось 60 осіб охочих, а також ходили чутки, що жителі с. Малого Янісоля та Карані теж мають намір повернутися до Криму) тощо. В результаті подальшого розгляду цієї справи міністр внутрішніх справ виніс рішення – заборонити грекам с. Сартана переселення [6].

Зміни матеріальних умов життя, структури власності, кількості податків радикально змінюють ті чи інші сторони повсякденності. Образ повсякденного життя та його структура багато в чому визначаються унікальною індивідуальністю кожної людини, але соціальні та матеріальні параметри життя об'єктивно задають певну «матрицю» повсякденності: селянин прив'язаний до річних, щоденних циклів природи, від кількості землі у власності, в певній мірі, залежить рівень матеріально-побутового забезпечення тощо. Тому й не дивно, що в повсякденному житті грецького населення Північного Приазов'я важливу роль відігравало земельне питання, відповідно й значна частина приватно-публічних актових документів пов'язана саме з ним. Особливо гостро це питання стало на початку XIX ст., після того, як у 1808 р. грекам було надано трирічний термін для освоєння зайвих земель (за даними таганрозького градоначальника, барона Кампенгаузена на той час грекам належало 669521 дес. землі, що складало 67 дес. землі на особу чоловічої статі, замість належних 30 дес.). У 1811 р. трирічний термін скінчився і грекам було наказано відвести по 30 дес. землі на душу, для міського вигону – 12000 дес. та для рибальства – 6000 дес. Уся зайва земля повинна була перейти для заселення іншими поселенцями.

Саме з 1811 р. грецьке населення через своїх уповноважених почало подавати чисельні прохання маючи на меті відстояти свої права на землю, а також скасувати додаткові податі. Перше прохання греки подали Государю Імператору через

свого уповноваженого А. Дермінова у 1811 р. Це звернення було спрямоване на розгляд Міністерству внутрішніх справ, але оскільки ніякого рішення не було прийнято, 2 січня 1815 р. греки вирішили направити до Санкт-Петербурга своїх повірених – мешканців м. Маріуполя Ф. Лагофетова та П. Грекова, і жителя с. Чердаклі Х. Картахая [7]. 14 червня 1815 р. вище названі уповноваженні від імені греків звернулися до міністра фінансів Д. Гур'єва, якому імператор передав на розгляд численні прохання переселенців залишити за ними всю землю округи, згідно з Жалуваними грамотами Катерини II, Павла I та Олександра I [8].

Приватно-публічні актові матеріали свідчать, що питання сплати додаткових податей хвилювали греків у повсякденному житті. Так, внаслідок невірності земельного питання і додаткових податей Ф. Лагофетов і Х. Картахай у квітні 1816 р. звернулися з проханням вже до графа О. Аракчеєва.

Внаслідок численних прохань греків, за наказом імператора при Департаменті державного майна був створений спеціальний комітет для розгляду скарг греків, до якого увійшли граф Аракчеєв, граф Каподістрія, міністр фінансів, таганрозький градоначальник і грецькі депутати. В результаті 15 травня 1817 р. було видано Височайше повеління, згідно з яким грекам відводилося по 30 дес. землі на душу, для рибальства – 6000 дес. та для міського вигону – 12000 дес. Із зайвої землі грецькому населенню залишалися 150000 дес. з щорічним податком за неї по 5 коп. за десятину. Вся інша надлишкова земля відходила до казенного відомства.

Приватні звернення засвідчують, що греки були не задоволені прийнятим рішенням, тому ще неодноразово зверталися до Новоросійського генерал-губернатора та до Сенату, але всі їхні спроби не принесли ніякого результату [9]. Протиріччя між намірами російського уряду якомога ефективніше використовувати землі Північного Приазов'я і заселити їх іншими переселенцями та бажанням греків залишити у своїй власності побільше земель розв'язалося на користь влади.

Численні звернення греків до представників влади вказують не тільки на проблеми їх повсякденного життя, а й відбивають настрої людей, їх реакцію на рішення владних установ. У цьому плані привертають увагу актові джерела зі справи «Дело о дозволеніи 56 семействам греческого селения Константинополь переселиться в Анатольскую колонию Мариупольского округа. 1831 г.» [10], що зберігаються в Держархіві Одеської області і дублюються з актовими документами справи «О дозволеніи переселения 56 семействам греческого селения Константинополя во вновь состоящуюся в Мариупольском округе Анатольскую колонию» РДІА [11]. Згідно матеріалам джерел, 56 родин (198 осіб чоловічої статі) з с. Константинополь звернулися до Новоросійського генерал-губернатора з проханням дозволити їм переселитися до новозаснованої

Анадольської колонії (с. Анадоль) «по стеснительному положению их дачи» [12]. При цьому в проханні вони зазначили, що Константинопольська сільська громада згодна на їх переселення, а земля, яку займуть 56 родин в Анадольській колонії може бути замінена й відмежована з Константинопольської дачі.

Прохання було передано для розгляду міністерству внутрішніх справ, міністерству фінансів, Таганрозькому градоначальнику, Катеринославській казенній палаті та Маріупольському грецькому суду. 11 травня 1832 р. міністр фінансів доповідав Новоросійському генерал-губернатору, що мешканці с. Константинополь звернулися до нього з проханням, в якому пояснювали: «что они на увольнение вышеозначенных 56 семейств никогда согласия не изъявляли и теперь сего не желают, потому что те семейства суть зажиточнейшия, и с допущением их к переселению, обществу их затруднительно будет исправлять лежащие на селение повинности; а по сему и просят не дозволять упомянутым семействам переселяться» [13].

Але як видно з матеріалів справи, частина охочих переселитися не чекаючи дозволу, самовільно почали переселятися до с. Анадоль і навіть встигли побудувати будинки, а в своєму проханні до міністра фінансів спростовували вище названі причини щодо заборони переселення інших поселенців і просили дозвіл завершити розпочату справу. В результаті розгляду справи Новоросійський генерал-губернатор дозволив 45 родинам, що встигли переселитися, залишитись у с. Анадоль (їм повинні були відмежувати землю зі 150 тис. дес., а з Константинопольської дачі цю ж кількість відрізати), а останні 11 родин повинні були залишитися у с. Константинополь [14].

У контексті даного дослідження науковий інтерес становить низка приватно-публічних актових документів пов'язаних з наділенням землею мешканців с. Анадоль. В квітні 1862 р. повірений від громади с. Анадоль Г. Пача звернувся до Новоросійського генерал-губернатора з проханням, в якому просив наділити по 30 дес. землі 192 душам цього селища й повернути зайві гроші, сплачені ними «при уплате податей с души, а не с владеемой земли, как бы следовало на основании жалованной 1779 г. грамоте» [15]. Матеріали розгляду цього прохання (і деяких інших) і прийняті відповідно рішення зберігаються у 1 фонді Держархіву Одеської області.

З документів справи «Относительно наделения греческих поселенцев Мариупольского округа с. Анадолии землей по просьбе Пача...» дізнаємося, що з приводу звернення Г. Пача віце-губернатор Катеринославської губернії доповідав, що в 1829 р. до новоствореного с. Анадоль було зараховано 58 душ, яким відмежовано 1740 дес. землі, у 1831 р. до цього селища переселилось 124 особи чоловічої статі з с. Константинополь, а в 1849 р. ще 56 душ. Останнім не була виділена земля, оскільки вони переселились після

пільгового строку (19 лютого 1824 р. – 19 лютого 1834 р.). Повірений Г. Пача у свою чергу стверджував, що ні першим поселенням, ні переселенням з с. Константинополь земля не була надана.

Матеріали вищеназваної справи становлять особливу цінність для дослідження повсякденності греків, оскільки містять свідчення мешканців с. Анадоль. Вони наведені в доповіді штабс-капітана Батієвського, який був відряджений у селище для з'ясування подробиць цієї справи.

З черговим проханням щодо наділення мешканців с. Анадоль землею до Новоросійського генерал-губернатора 27 лютого 1866 р. звернувся колезькій регістратор П. Хартахай. У своєму «прошенні» він просив наділити землею 56 душ анадольців, що прибули останніми в це селище [16]. З матеріалів справи видно, що це звернення П. Хартахая залишилось без уваги.

Востаннє з проханням наділити анадольців землею до Новоросійського генерал-губернатора звернулись повірені 16 травня 1868 р. [17].

Актові документи свідчать, що в середовищі грецького населення виникали численні суперечки внаслідок непорозумінь і протиріч щодо користування землею, призначеною для рибних промислів. Перші прохання від уповноважених осіб певних сіл датуються 1836 р., але ми не будемо детально зупинятися на них, а лише відзначимо, що внаслідок невірності цієї проблеми утворився значний пласт актових документів, які зберігаються в Держархіві Одеської області та РДА в наступних справах: «Дело о рыбных ловлях принадлежащих мариупольским грекам. 1836 г.» [18], «Дело по жалобе греков Мариупольского уезда Екатеринославской губернии на порядок пользования береговой рыболовной землей. 1878-1879 гг.» [19], «Дело об устройстве быта греков Мариупольского уезда и армян Ростовского уезда Екатеринославской губернии. Ч. 2. 1873-1898 гг.» [20] тощо.

Серед численних приватно-публічних актових матеріалів, що надійшли від греків, окремо можна виділити «прошення» щодо зменшення або скасування податків. Особливо гостро це питання ще раз постало в 1853 р., коли греки почали платити земські повинності. 21 лютого 1860 р. повірений від сільської громади Мариупольського грецького товариства Д. Харакоз звернувся з проханням до Новоросійського генерал-губернатора, в якому просив зняти витрати на утримання грецького суду, Мариупольської та Комишеватої поштових станцій, переправи через р. Кальміус і віднести їх «на издержки на счет сумм Земского сбора, уплачиваемых ежегодно поселянами Мариупольского округа», а також повернути заплачені гроші [21]. Після розгляду цього прохання різними інстанціями, було прийнято рішення про неможливість його задовольнити.

У цьому ж році до Новоросійського генерал-губернатора звернувся повірений Г. Пача, який скаржився на членів Мариупольського грецького суду «за побор с общества в пользу свою огромных сумм» [22].

Дуже інформативними є особисті звернення греків до владних інстанцій, в яких яскраво виділяються проблеми їх повсякденного життя. Коло питань, з якими зверталися переселенці, є вельми широким: від прохання щодо надання допомоги [23] до численних скарг на членів Мариупольського грецького суду.

Прохання допомагають реконструювати поведінкові норми грецького населення та зрозуміти й більш повно зобразити їх повсякденне життя. Особливий дослідницький інтерес представляє та частина прохань, яка містить характеристику взаємин між населенням, опис надзвичайних подій і погляд прохача на те, що сталося, а також зазначені відхилення від норм поведінки. Привертає увагу «Дело по жалобе мещанина Логофетова на членов Мариупольского Греческого суда, содействовавших неизвестного звания чиновнику Ильяшенко причинить просителю истязания» [24]. З приватно-публічних документів цієї справи дізнаємося, що з міщанином М. Логофетовим трапився неприємний інцидент. У своєму проханні до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Логофетов виклав суть справи. Згідно з нею 6 квітня 1863 р. до нього підійшов засідателю грецького суду Оксюзов і запросив його до цього закладу. В суді Логофетов, який був його колишнім засідателем, побачив голову суду Попова, засідателів Гонжи і Хазанжи, секретаря й виконуючого обов'язки стряпчого Хартахая, а також чоловіка, який назвався Григорієм Ільяшенком. Останній був у Логофетова напередодні з пропозицією вирішити питання щодо скарги на нього купця Піддубного за 50 або 100 руб. Але оскільки останній відмовився від цієї пропозиції, Ільяшенко погрожував завдати йому шкоди.

На підставі протоколу, що був складений у Мариупольському грецькому суді за підписами членів, і секретаря цієї установи, і Г. Ільяшенка, який видавав себе за уповноваженого государя імператора Олександра Миколайовича, Логофетова оголосили заарештованим. Його звинуватили у вбивстві і грабунку, позбавили всіх станових прав і наказали вислати до Сибіру на Алтайські копальні. Після оголошення вироку, міщанину зв'язали руки, посадили на стілець і запрошений цирульник оголив йому півголови (хоча згідно з наявним законом голити голову заборонялося), одягли як висланого каторжника, закували у ножні кайдани й під суворою вартою провели по всіх головних вулицях міста, після чого замкнули у в'язниці. У заарештованого Логофетова відібрали ключі від скрині, в якій зберігалися гроші, а його майно охороняла поліцейська варта [25].

З документів справи дізнаємося, що через деякий час члени грецького суду отримали телеграму начальника Катеринославської губернії, в якій зазначалось, що Логофетов невинний, після чого його звільнили з в'язниці, натомість Ільяшенка взяли під арешт. Про цей резонансний випадок написало декілька газет, внаслідок чого

ця справа дійшла до Сенату. Після її розгляду 19 квітня 1866 р. було видано імператорський указ з Сенату до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, згідно з яким справу для винесення вироку передали до Катеринославської кримінальної палати [26].

Наповнити дослідження про повсякденне життя греків живим змістом дозволяють прохання, які містять побутові замальовки, описи типової паперової тяганини, інформацію про часові рамки прийняття певних рішень представниками влади, і особисті коментарі греків про ці події. Наведені в документах міркування представників грецького населення дають уявлення про особливості психології греків, причини їхнього невдоволення, притаманні життєві норми й аномалії громадського життя.

Актові матеріали справи «Дело по прошению Мариупольского мещанина Ивана Попандопуло о неправильном лишении его места, купленного им с торгов под постройку дома» розкривають, яким чином греки отримували землю під будівництво будинків, з якими труднощами стикались, як реагували на те, що відбувалося тощо. З матеріалів справи видно, що міська дума видавала ділянки землі під будівництво безкоштовно або з торгів, як і купив її міщанин Попандопуло, коштувала вона йому 37 руб. 75 коп. сріблом [27]. Протягом двох років міська дума «делала проволочку» на відвід купленого місця, після чого взагалі відмовила Попандопуло через те, що ця земля вже давно була куплена міщанином Кочеджи (дума просто помилилася). І. Попандопуло звернувся зі скаргою до Таганрозького градоначальника, який наказав думі відвести міщанину іншу ділянку землі на його вибір, що й було виконано через деякий час топографом Г. Беляєвим. Отримавши бажану землю, Попандопуло найняв майстрів, які вирили каналу для будівництва фундаменту. Після чого на цій ділянці з'явився чиновник К. Калері, який, як з'ясувалось пізніше, володів цією землею вже майже два десятиріччя.

Попандопуло знову звернувся зі скаргою до Таганрозького градоначальника, який наказав відмовити йому в цій ділянці, заборонив «искать

своих убытков» і розпорядився відвести міщанину інше місце за вибором. Через певний час Попандопуло знову звернувся до градоначальника з проханням відвести йому три ділянки землі у 53 кварталі за № 1, 2 і 3 як одне повнопланове місце, оскільки значну площу землі на цих ділянках займав курган. На що Таганрозький градоначальник вирішив віддати ділянку під № 1 замість придбаного з торгів місця, а інші дві продати. Виконання цього рішення Попандопуло чекав майже півроку і був змушений ще раз звернутися до градоначальника, але відповіді не отримав. Після чого міщанин звернувся з проханням до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, в якому просив, щоб йому або віддали місце придбане з торгів або три ділянки разом у 53 кварталі, а також прохав «приказать удовлетворить меня виновными и заубытки понесенные чрез проволочку более 4 года». Генерал-губернатор у свою чергу вважав справедливим віддати Попандопуло три ділянки землі у 53 кварталі разом лише за 37 руб. 75 коп., які він заплатив за землю ще 4 роки тому. Крім цього генерал-губернатор «предложил» Таганрозькому градоначальнику прийняти міри для запобігання подібних випадків. 11 листопада 1859 р. градоначальник наказав міській думі передати Попандопуло всі три ділянки землі, а оскільки у міський бюджет поступили гроші лише за одну з трьох ділянок, за інші два місця повинні були заплатити члени думи «по неправильным распоряжениям коих город введен в убытки» [28].

Таким чином, для дослідження повсякденного життя грецького населення Північного Приазов'я велике значення мають приватно-публічні актові джерела, що відображають безпосередні взаємини греків з державними інститутами. Серед них виділяються прохання та скарги. Вони допомагають дослідити повсякденні турботи населення, сприйняття навколишнього світу, реакцію на найважливіші суспільні процеси та явища, а думки греків, що наводяться в проханнях дають уявлення про особливості їх психології та менталітету.

ЛІТЕРАТУРА

- Гедьо А. Актові матеріали другої половини XVII–XIX ст. з історії грецьких громад України в архівосховищах України та Росії / А. Гедьо // Роль етнічних спільнот Донеччини в розбудові української державності. – Донецьк, 2006. – С. 51–60; Ї ж. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо. – К., 2005. – 416 с.
- Калоеров С. А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783) / С. А. Калоеров. – Донецк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 640 с.
- Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 83, спр. 71, арк. 11 зв.
- Російський державний історичний архів (далі РДІА), ф. 383, оп. 29, спр. 263, 47 арк.
- Там само, арк. 1 зв.
- Там само, арк. 47 зв.
- РДІА., ф. 560, оп. 6, спр. 36, арк. 13.
- Там само, арк. 12 зв.
- Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 81, спр. 32.
- Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 25.
- РДІА., ф. 379, оп. 1, спр. 1119.
- Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 25, арк. 4 зв.
- Там само, арк. 16.
- Там само, арк. 33.
- Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 110, спр. 172, арк. 26.
- Там само, арк. 49 зв.

17. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 83, спр. 71.
18. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 34.
19. РДА., ф. 1341, оп. 140, спр. 1217.
20. РДА., ф. 1291, оп. 66, спр. 21.
21. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 675, арк. 4 зв.
22. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 109, спр. 103.
23. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 117.
24. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 95, спр. 174.
25. Там само, арк. 12.
26. Там само, арк. 63.
27. Держархів Одеської області, ф. 1, оп. 197, спр. 540, арк. 6 зв.
28. Там само, арк. 19.

Рецензенти: д.і.н., професор Н. Р. Темірова (Донецький національний університет);
д.і.н., проф. В. М. Романцов (Маріупольський державний університет).

© Арабаджи С. С., 2014

Дата надходження статті до редколегії 24.07.2014 р.